

A magyar hangátvetés értelmezéséhez és tipológiájához

II. közlemény*

2. Nem szomszédos beszédhangok közötti metatézis

Összesen 232 adatban 130-féle szembenállás. Az idetartozó adatokat, illetőleg szembenállásokat éppúgy, mint a szomszédos beszédhangok közötti metatézis körébe soroltakat, két külön csoportba kell osztanunk aszerint, hogy a szembenállások nyj. oldalán a helycserén kívül valamilyen más, az adott beszédhangok minőségét érintő változás tapasztalható-e vagy nem.

Ennek megfelelően itt is a „2.1. A helyet cserélő hangok minőségileg nem változnak” és a „2.2. A helyet cserélő hangok minőségileg változnak” megnevezésű csoportokat kell számon tartanunk.

2.1. A helyet cserélő hangok minőségileg nem változnak: A—B/B—A

Összesen 183 adatban, 84-féle szembenállásban. Ebben a csoportban adjuk meg azt a néhány sajátos szembenállást is, amelyeknek valamilyik oldalán az egyik beszédhangot hanghiány képviseli, tehát: \emptyset —A/A—B, illetőleg A—B/B— \emptyset . Az idetartozó típusokat részletezve tehát:

2.1.1. kny. \emptyset —résh/nyj. résh—zárh: \emptyset —v/v—g: *ívik/vígik*. — kny. \emptyset —résh/nyj. résh₁—résh₂: \emptyset —v/v—j: *ívik/víjik*.

2.1.2. kny. résh—lat/nyj. lat— \emptyset : v—l/l— \emptyset : *kivül/kilő*. — kny. lat—pergő/pergő— \emptyset : l—r/r— \emptyset : *árior/árió, kolompér/korompé*. — kny. lat—résh/résh— \emptyset : l—j/j— \emptyset : *halháj/hajhé*.

A hanghiányos szembenállások összesen 6 adatban fordulnak elő. Ezek közül kettőben ugyanazt a tömorfémát (*ívik*) találjuk mint két különböző szembenállás képviselőjét. Az összesen 5-féle szembenállás között egy olyan akad (l—r/r— \emptyset), amely két különböző adatban (*árior, kolompér*) is megjelenik. A metatézist előidéző okként mind a „2.1.1. \emptyset —A/A—B”, mind a „2.1.2. A—B/B— \emptyset ” típusban a hangsor hatása és az etimológia dominál.

2.1.3. kny. zárh₁—zárh₂/nyj. zárh₂—zárh₁: p—t/t—p: *pantalló/tampalló, pótól/tópol, potos/topos, politúrozott/tulipérozott*; p—k/k—p: *kípáskálódik/kikáspálódik, cserepcsik/kerecsip, pökhendi/köphendi*; b—d/d—b: *bödön/döbön*; b—g/g—b: *kibogoz/kigoboz, boglya/goblya, buga/guba, bögre/göbre (döbre)*; bb—t/t—bb: *továbbat/tovább (tovább)*; t—d/d—t: *katedra/kadetra*; t—k/k—t: *toklász/kotlász, ösztöke/eszketé*; t—g/g—t: *máztigál/máztigál*; d—p/p—d: *térdepel/térpedül (térbetől, térbekől, térbetyű, tervetyi)*; ty—k/k—ty: *tyibrik/kibrity*; gy—d/d—gy: *ügyvéd/üdvéggy*; gy—g/g—gy: *gyügelgyügye*; k—p/p—k: *kaparászat/pakarászat, koporsó/pokorsó, kompostor/ponkostor, köp/pök*; k—t/t—k: *kakatszég/katakszeg, kátrány/tákrány, fekete/feteke, kutat/tukat, főkötő/fötökő*; g—b/b—g: *gomb/bong (bog), gubacs/bugacs, gubó/bugó, göböz/bögöz*; g—d/d—g: *hegedű/hedegű*.

* A tanulmány első részét l. NyK 86: 47—61.

35 adatban 16-féle szembenállás valósul meg, ami azok után, hogy a szomszédos msh-k metatézisei között valójában csak egyetlen, félig-meddig odatartozó példa (*liktyát/litykát*: NyK 86: 56) képviselte a zárhangnak zárhanggal való helycseréjét, figyelemreméltó. A legtöbbször, 5 adatban, a $k-t/t-k$ szembenállás fordul elő, de 4-ben már több is: a $p-t/t-p$, $b-g/g-b$, $k-p/p-k$, $g-b/b-g$. A leggyakoribb azonban ebben a típusban is a különféle szembenállásoknak 1-1 adatban való megjelenése.

2.1.4. kny. zárh—pergő/nyj. pergő—zárh: $d-r/r-d$: *keldárba/kekrádba*; $gy-r/r-gy$: *bögyörő/börögyő*; $g-r/r-g$: *gőrény/rögény*.

3 adatban 3-féle szembenállás.

2.1.5. kny. zárh—résh/nyj. résh—zárh: $b-ly/ly-b$: *gabalyít/galyabít* (*galabít*), $t-f/f-t$: *katufrék/kafutrék*; $t-sz/sz-t$: *motoszkál/moszotkál*, *reteszél/reszetel* (*recetel*).

4 adatban 3-féle szembenállás, mivel a $t-sz/sz-t$ 2 példában is megjelenik.

2.1.6. kny. zárh—lat/nyj. lat—zárh: $b-l/l-b$: *kabala/kalaba*, *kebel/keleb*; $gy-l/l-gy$: *egyefeldik* 'érik, fejlődik' *elegyedik*.

3 adatban 2-féle szembenállás: a $b-l/l-b$ ugyanis 2 példában.

2.1.7. kny. zárh—affr/nyj. affr—zárh: $t-c/c-t$: *tetszhalott* [*techalott*] *cethalott*, *tucat/cutat*; $t-cs/cs-t$: *patécs/pacsét*, *patics/pacsit* (*pacsik*, *pasit*), *tücsök/csütök*; $k-c/c-k$: *farkinca/farcinka*, *kölöncösködik/cölönkösködik*; $k-cs/cs-k$: *korcsolya/csorkolya*, *kocsány/csokány* (*csohány*), *kocsonya/csokonya*.

10 adatban 4-féle szembenállás: a $t-cs/cs-t$ és a $k-cs/cs-k$ 3-3, a $t-c/c-t$ és a $k-c/c-k$ 2-2 példában.

2.1.8. kny. orrh—zárh/nyj. zárh—orrh: $m-k/k-m$: *mocskol/kosmol*; $ny-g/g-ny$: *vernyeges/vergenyes*.

2 adatban 2-féle szembenállás.

2.1.9. kny. orrh₁—orrh₂/nyj. orrh₂—orrh₁: $n-m/m-n$: *csaknem/csakmen*, *németes/ménetes*, *agronómus/agromónus*, *numerám* (bszó) *munerám*; $n-ny/ny-n$: *néhány/nyhán*, *nőstény/nyöstén*.

6 adatban 2-féle szembenállás, melyek közül az $n-m/m-n$ 4, az $n-ny/ny-n$ 2 példában fordul elő.

2.1.10. kny. orrh—pergő/nyj. pergő—orrh: $m-r/r-m$: *marad/ramad*, *morzsa/rumzsa*, *csömör/cserem*; $n-r/r-n$: *nazarénus/razanétus*, *bondor/bordon*, *funerátor/furinátor*; $ny-r/r-ny$: *kanyaró/karanyó*, *kanyarulat/karanyulat*, *tenyér/tereny*.

9 adatban 3-féle szembenállás, amelyek mindegyike 3-3 példában jelenik meg.

2.1.11. kny. orrh—résh/nyj. résh—orrh: $m-h/h-m$: *moha/huma*, *nagy-mohón/nagyhomonn*; $n-v/v-n$: *renoválni/revonálni*.

3 adatban 2-féle szembenállás, melyek közül az $m-h/h-m$ -et 2 példa is illusztrálja.

2.1.12. kny. orrh—lat/nyj. lat—orrh: $m-l/l-m$: *família/falamia*, *emelet/elemet*; $n-l/l-n$: *kanál/kalán* (*kalány*); *kanális/kalánis* (*kalányis*).

4 adatban 2-féle szembenállás.

2.1.13. kny. pergő—zárh/nyj. zárh—pergő: $r-g/g-r$: *rög/gör*.

2.1.14. kny. pergő—orrh/nyj. orrh—pergő: $r-n/n-r$: *ceremónia/cenemória*, *csüördögölő/csündörgölő*, *klarínétos/klanirítos*, *korona/konora*, *peronoszpóra/poneroszpóra*, *zsarátnok/zsanátrag*; $r-ny/ny-r$: *parányi/panyári*, *rossznyavalya* [*rosznyavalya*] *nyoszravalya*, *tarisznya/tanyisza*.

9 adatban 2-féle szembenállás, melyek közül az $r-n/n-r$ viszonylag nagyszámú, 6 példában jelenik meg.

2.1.15. kny. pergő—résh/nyj. résh—pergő: $r-j/j-r$: *furulya* [*furuja*] *fujsura*.

1 adatban 1 szembenállás.

2.1.16. kny. pergő—lat/nyj. lat—pergő: $r-l/l-r$: *atracél/atlacér*, *karaláb/kalaráb*, *ferhelt* (acc.)/*felhert*, *ferslóg/felsrog*, *koreblát/kolebrát*, *krumpli/klumpri*, *petróleum/petlóreum*, *proletár/ploretár*, *reklamáció/lekremáció*, *rékli/lékri*, *revolver/levator*, *ribizli/líbizri*, *rigli/ligrí*, *rigolozott/lagározott*, *ringli/lingri*, *ringlótiszta/lingrótsziba*, *ródlí/ludri*, *rólam/léram*, *roletta/loretta*, *roló/loró*, *sörélesztő/söléresztő*, *tirolí/tilor*, *saroglya/salagra*, *pergel/pelger*.

24 adatban 1 szembenállás, ami szokatlanul gyakori előfordulást jelent. Ez nem meglepő, hiszen a pergőnek a laterálissal való váltakozása, s — úgy látszik — a hangsoron belüli helycseréje is, közismerten sűrűn fordul elő (l. még 2.1.25).

2.1.17. kny. résh—zárh/nyj. zárh—résh: $v-d/d-v$: *vidéki/dívéki*; $z-gy/gy-z$: *özveggy/ögyvez*; $z-g/g-z$: *rozoga/rogoza*; $s-p/p-s$: *sapka/paska*; $zs-g/g-zs$: *zsugori/guzsori* (*guzori*).

5 adatban 5-féle szembenállás.

2.1.18. kny. résh—orrh/nyj. orrh—résh: $v-m/m-v$: *vakmerő/makverő*.

1 adatban 1 szembenállás.

2.1.19. kny. résh—pergő/nyj. pergő—résh: $v-r/r-v$: *rekvirál/rekrivál* (*reklivál*); $s-r/r-s$: *kasornya/korosnya*; $h-r/r-h$: *teher/tereh* (*tere*); $j-r/r-j$: *majoránna/marójánna*.

4 adatban 4-féle szembenállás.

2.1.20. kny. résh₁—résh₂/nyj. résh₂—résh₁: $f-sz/sz-f$: *filokszéra/szilokféra*; $v-ff/v$: *vőfély/fővély*; $v-z/z-v$: *reverzális/rezervális*, *vegzál/zegvál*; $v-h/h-v$: *vihadaros/hívederes*; $h-z/z-h$: *hazamegy/zahamegy*; $h-s/s-h$: *husáng/suháng*.

7 adatban 6-féle szembenállás, melyek közül a $v-z/z-v$ 2 példában jelenik meg.

2.1.21. kny. résh—lat/nyj. lat—résh: $zs-l/l-zs$: *mazsola/malozsa* (*marozsa*); $j-l/l-j$: *jelent/lejent*, *leendő* [*lelendő*] [*jelendő*], *viola* [*vióla*] [*viloja*].

4 adatban 2-féle szembenállás, melyek közül a $j-l/l-j$, amelyben a helyet cserélő hangok egyike olykor a hiátustöltő *j*, 3 példában valósul meg.

2.1.22. kny. résh—affr/nyj. affr—résh: $f-cs/cs-f$: *facsar/csafar*; $v-c/c-v$: *vicinális/civinális*.

2 adatban 2-féle szembenállás.

2.1.23. kny. lat—zárh/nyj. zárh—lat: $l-p/p-l$: *lapály/paláj*; $l-gy/gy-l$: *elegyedik/egyeledik*, *malogya/magyola*; $l-g/g-l$: *intelligencia* [*inteligencia*] [*integelencia*].

4 adatban 3-féle szembenállás, melyek közül az $l-gy/gy-l$ 2 példában jelenik meg.

2.1.24. kny. lat—orrh/nyj. orrh—lat: $l-m/m-l$: *elsilimál/elsimilál*; $l-n/n-l$: *alumínium/anuméliom*, *árgyelános/árgyinális*, *csalán/csanál* (*csanáj*, *csanár*, *csana*, *csanya*), *hülní/hünzli*, *molínó/moniló*, *veléznék/venézleg*.

7 adatban 2-féle szembenállás, melyek közül az $l-n/n-l$ 5 adatot foglal le.

2.1.25. kny. lat—pergő/nyj. pergő—lat: $l-r/r-l$: *kalarózsia/karalózsia*, *kolera/korela* (*korella*, *korelya*), *kolorádó/koroládé*, *létra/rétla* (*rétja*), *lutri/rutli*, *glória/gróbia*, *kellner* [*kelner*] [*kernyel*], *klastrom/kraslom*, *felcser/fercsel* (*fercsej*, *fercel*), *salabakter/sarabaktel*.

10 adatban 1 szembenállás. Az $l-r/r-l$ metatézis tehát — a különféle típusokhoz képest — gyakori. Az imént tárgyalt (2.1.16) $r-l/l-r$ 24 adatához viszonyítva azonban még a felénél is kevesebb, ami arra mutat, hogy a kny. hangsor $r-l$ -jét könnyebben váltja fel a nyj. hangsor $l-r$ -je, mint megfordítva. Ebből viszont arra lehet következtetni, hogy a metatézis alakulásában nemcsak a helyzet cserélő hangok minőségének, hanem hangsorbeli pozíciójának is van szerepe.

2.1.26. kny. lat-rész/nyj. rész-lat: $l-v/v-l$: *álivánka/avilánka, eleven/evelen; l-j/j-l: tolvaj/tojval.*

3 adatban 2-féle szembenállás, melyek közül az $l-v/v-l$ 2 példával képviselteti magát.

2.1.27. kny. affr-zárh/nyj. zárh-affr: $c-p/p-c$: *cempel/pencel (ben-cel); c-t/t-c: ecetes/eteces, cethal/techal; cs-p/p-cs: csipke/picske (bicske); csepereg/pecsereg, csiperke/picsérke; cs-t/t-cs: csutak/tucsak, csutka/tucska; cs-k/k-cs: csokoládé/kocsoládé, csekély/kecsély, pöcsik/pökics, megbicsakolja/megbikacsolja, mecsek/mekecs.*

14 adatban 5-féle szembenállás, melyek közül a $cs-k/k-cs$ látszik legjellemzőbbnek 5 példájával. Ennél lényegesebb azonban, hogy mint típus a 2.1.27. kny. affr-zárh/nyj. zárh-affr egésze látszik eléggé gyakorinak a nem szomszédos msh-k metatéziseinek körében.

2.1.28. kny. affr-rész/nyj. rész-affr: $cs-ff/f-cs$: *csefert/facsart.*

1 adatban 1 szembenállás.

2.1.29. kny. affr-lat/lat-affr: $c-l/l-c$: *kecele/kölöce.*

1 adatban 1 szembenállás.

Összefoglalóan szemlélve a nem szomszédos helyzetben levő és a helycsere közben minőségileg változatlanul maradó msh-k metatéziseit magukban foglaló szembenállás-típusokat (2.1.3. — 2.1.29.), a következőket mondhatjuk.

Az idetartozó 177 adatban 79-féle szembenállás valósul meg. Itt már — mint az adatok felsorolásából látható — azonos hangosztályba tartozó msh-k között is jön létre metatézis. A lehetséges 36 kombinációból 30 fordul elő. Hiányoznak a zárhangnak orrhanggal, az orrhangnak affrikátával, az affrikátának orrhanggal, a pergőnek affrikátával, az affrikátának pergővel, valamint a laterálisnak affrikátával való metatézisei.

A meglévő típusok közül gyakoriság szempontjából messze kiemelkedik a pergőnek laterálissal, illetőleg a laterálisnak pergővel való helycseréje. Gyakorik még a zárhangok és réshangok osztályán belüli helycserék, továbbá a zárhangoknak réshangokkal és afrikátákkal való metatézisei.

A 79-féle szembenállásból 36-féle fordul elő 1-nél több adatban. A fennmaradó 43-féle csupán 1 adatban található meg. Az 1-nél több adatban előforduló szembenállások sorrendje gyakoriságuk szerint a következő¹:

$r-l/l-r$:	24	$t-cs/cs-t$:	3	$t-c/c-t$:	2
$l-r/r-l$:	10	$k-cs/cs-k$:	3	$k-c/c-k$:	2
$r-n/n-r$:	6	$n-ny/ny-n$:	3	$m-h/h-m$:	2
$l-n/n-l$:	6	$m-r/r-m$:	3	$m-l/l-m$:	2
$k-t/t-k$:	5	$n-r/r-n$:	3	$n-l/l-n$:	2
$cs-k/k-cs$:	5	$ny-r/r-ny$:	3	$zs-g/g-zs$:	2
$p-t/t-p$:	4	$r-ny/ny-r$:	3	$v-z/z-v$:	2
$b-g/g-b$:	4	$j-l/l-j$:	3	$l-gy/gy-l$:	2

¹ A kettőspont után az adatok száma áll.

$k-p/p-k$: 4	$cs-p/p-cs$: 3	$l-g/g-l$: 2
$g-b/b-g$: 4	$cs-t/t-cs$: 3	$l-m/m-l$: 2
$n-m/m-n$: 4	$t-sz/sz-t$: 2	$l-v/v-l$: 2
$p-k/k-p$: 3	$b-l/l-b$: 2	$c-t/t-c$: 2

A gyakorisági listát olyan metatézis-típusok vezetik, amelyekben a msh-k csupán egyetlen jegyben, nevezetesen képzésük módjában különböznek egymástól. A további esetekben vagy azonos hangosztályba tartozó, s egymástól csak képzésük helye szerint eltérő msh-k cserélnek helyet egymással, vagy pedig olyan msh-k, amelyek képzésük módjában és helyében egyaránt igen hasonlóak. Mivel azonban a leggyakoribb típusok között az adott metatézisek fordított sorrendű megoldása is rendszerint megtalálható, nyilvánvaló, hogy a helycserét nem elsősorban maguk a metatézisben részt vevő msh-k, hanem a hangkörnyezet indukálja.

Ilyen szempontból nézve az idetartozó szembenállásokat azt látjuk, hogy a metatézis többnyire azonos mgh-k környezetében, illetőleg vegyes, mgh-ból és msh-ból álló környezetben következik be, mégpedig fele-fele arányban. Az azonos mgh-k környezetében a metatézis a mgh képzési jegyei szerint alakul, vegyes környezetben viszont a msh képzési jegyei szerint. Ez határozza meg azt, hogy a metatézisben részt vevő msh-k a második helyről az elsőre, avagy az elsőről a másodikra kerülnek. Ennek fel nem ismerése miatt kénytelen Deme sok-sok szembenállást kivételként kezelni, amikor az egyes hangosztályokra vonatkozólag megállapítja a metatézis irányát (például szerinte a bilabiálisok a szó széléről a szó belsejébe vetődnek). A metatézisben érintett hangok helyét kizárólag a hangkörnyezet vezérli. A hasonló és az eltérő mgh-k környezetében bekövetkezett metatézisek száma viszonylag csekély, s ugyancsak fele-fele arányban oszlik meg a kétféle hangkörnyezet között.

Ha mármost az adatokat aszerint vizsgáljuk, hogy a bennük megfigyelhető metatézis háttérében milyen előidéző okok állhattak, a következő eredményekre jutunk²:

77 adatban a fő ok a gazdaságosságra való törekvés, amely a többi 106 adatban más okok mögött másodlagosan jön tekintetbe. A 106 metatézis megoszlása az okok és a gazdaságossági elv szerint a következő:

Előidéző okok	A metatézis		Az adatok összesen
	gazdaságos	nem gazdaságos	
Etimológia	11	1	12
Idegen eredet	26	8	34
Morfológia	2	—	2
Népetimológia	9	—	9
Analógia	1	—	1
Homogén gátlás	23	1	24
Anticipáció	—	1	1
Szóferdítés	2	—	2
Ismeretlen	14	7	21
Összesen	88	18	106

² Ebben az összesítésben már a hanghiányos metatézisek (89) 6 adata is szerepel.

A nem szomszédos msh-k metatézisének ebben a nagy csoportjában tehát, amikor a helyet cserélő msh-k minőségileg nem változnak, igen ritkán tapasztalható, hogy a metatézisek a gazdaságosság elvének ellentmondóan alakulnának ki. Sőt inkább azt lehet mondani, hogy a gazdaságosság — tényezőként — akkor is jelen van a metatézisben, amikor a fő ok más.

Elemztük a csoport tagjait abból a szempontból is, hogy a metatézis milyen szótaghelyzetű msh-k között történt. Azt találtuk, hogy 126 esetben szótagnyitó, 12 esetben szótagzáró és 45 esetben szótagnyitó és szótagzáró, illetőleg szótagzáró és szótagnyitó helyzetű msh-k cseréltek egymással helyet. Leginkább tehát a szótagot nyitó msh-k hajlamosak az egymással való helycserére. Ugyanez a hajlam már kevésbé nyilvánvaló a szótagnyitó és szótagzáró, illetőleg a szótagzáró és szótagnyitó helyzetben levő msh-knál, de még ezekben is gyakori a metatézis. Legritkábban a szótagzáró helyzetű msh-k cserélnek egymással helyet.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az egymással helyet cserélő msh-kat hány közbeékelődő beszédhang választja el egymástól. Az eredmény az alábbi:

A közbeékelődő beszédhangok száma	A metatézisek száma
1	129
2	35
3	12
4	6
5	—
6	1
	183

A legtöbb adatban, az összes adat 70%-ában a különbség mindössze egy hang, a metatézis tehát szomszédos szótagok szótagkezdő msh-i, illetőleg egyazon szótag szótagkezdő és -záró msh-i között megy végbe. Kéthangnyi különbség esetén az egyik hang mgh, a másik msh, ez utóbbi a metatézisben érintett msh közül az elsővel vagy a másodikkal kételemű kapcsolatot alkot. Ha a különbség 3 és ennél több hang, a metatézisben csakis olyan msh-k vesznek részt, amelyek igen szoros paradigmaticus kapcsolatban vannak egymással, mindössze egyetlen jegyben különböznek. Pl. az *n* és az *ny*, de leggyakrabban az *r* és az *l*.

2.2. A helyet cserélő beszédhangok minőségileg változnak:

Összesen 49 adatban, 46-féle szembenállásban. Ebből:

2.2.1. A metatézises forma első msh-ja változik: A—B/Bindex—A

Az idetartozó adatok között vannak, amelyekben korrelatív jegy módosul: A—B/B_α—A. Vannak, amelyekben a képzés módja és helye: A—B/B_β—A vagy A—B/B_γ—A. Vannak, amelyekben a képzés helye és módja is más: A—B/B_δ—A. S végül akad olyan is, amelyben a képzés helyének megváltozása egy korrelatív jegy módosulásával párosul: A—B/B_{αγ}—A. Tehát:

2.2.1.1. A—B/B_α—A: kny. zárh—affr[zöng]/nyj. affr[ztlen]—zárh: *p—dz/c—p*: *pedzi/cöpi*. — kny. zárh—affr[hosz]/nyj. affr[röv]—zárh: *p—cc/c—p*: *pöccent/cöpi*. — kny. résh—zárh[ztlen]/nyj. zárh[zöng]—résh: *v—k/g—v*: *nyervákol/nyergávu*. — kny. lat—zárh[röv]/nyj. zárh[hosz]—lat: *l—gy/ggy—l*: *össze-*

elegy/összeeggyel. — kny. affr — zárh₁[ztlen]/zárh₂[zöng] — affr: *cs - t/d - cs: pala-csinta/paladincsa.*

5 adatban 5-féle szembenállás.

2.2.1.2. A — B/B β — A: kny. zárh₁ — orrh/nyj. zárh₂ — zárh₁: *g - ny/gy - g: briginyó/brigyigó.* — kny. zárh — résh/nyj. affr — zárh: *t - sz/c - t: retesz/recet.* — kny. pergő — lat/nyj. zárh — pergő: *r - l/d - r: parola/padura.* — kny. lat — zárh/nyj. pergő — lat: *l - t/r - l: gulászta/gurászta.* — kny. lat — zárh/nyj. pergő — lat: *l - d/r - l: lóding/róling.*

2.2.1.3. A — B/B γ — A: kny. zárh — affr_[posztpal]/nyj. affr_[alv] — zárh: *b - cs/c - b: kibicsaklik/kicibaklik.* — kny. zárh — lat_[pal]/nyj. lat_[alv] — zárh: *t - ly/ly - t: muskotály/muskolat.* — kny. zárh — zárh_[vel]/nyj. zárh_[pal] — zárh: *d - g/gy - d: pedig/pegyid (pegyít).* — kny. zárh — zárh_[alv]/nyj. zárh_[lab] — zárh: *k - t/b - k: kataszter/bakaszter.* — kny. pergő — orrh_[pal]/nyj. orrh_[alv] — pergő: *r - ny/n - r: csörcsöny/csöncsör.* — kny. pergő — lat_[pal]/nyj. lat_[alv] — pergő: *r - ly/l - r: karabélyom (bszó)/kalabérom, király/kilár.* — kny. lat — orrh_[alv]/nyj. orrh_[pal] — lat: *l - n/ny - l: dilinó/dinyiló.* — kny. affr — orrh_[alv]/nyj. orrh_[lab] — affr: *cs - n/m - cs: csenevész/mecsevész (becsevész).*

9 adatban 8-féle szembenállás, melyek közül az *r - ly/l - r - t* 2 példa illusztrálja.

2.2.1.4. A — B δ — A: kny. zárh — résh/nyj. pergő — zárh: *g - f/r - g: kuglófsütő/kurlógsütő.* — kny. affr — orrh/nyj. zárh — affr: *cs - n/b - cs: csenevész/becsevész (mecssevész).*

2 adatban 2-féle szembenállás.

2.2.1.5. A — B/B $\alpha\gamma$ — A: kny. résh₁ — lat_[hosz]/nyj. résh_[röv] — résh₁: *v - ll/ly [j] - v: gavallér/galyavér [gajavér].*

1 adatban 1 szembenállás.

A „2.2.1. A — B/B_{index} — A” csoportot összesen 22 adat képviseli, amelyekben 21-féle szembenállás valósul meg. Ez világosan mutatja, hogy erre a csoportra inkább a metatézis sokfélesége, mint ugyanazon metatézisnek akárcsak viszonylag is gyakori előfordulásra jellemző. A szembenállások egyetlen kivételével mind csupán egy példában fordulnak elő, s a kivételre, az *r - ly/l - r* szembenállásra is csupán 2 példa akad.

A csoport tagjai közül a legtöbb példa (9) abba az alcsoportba tartozik, amelyben a kny. msh helyett a nyj. szóalakban eltérő képzéshelyű msh áll, de a különbség mindössze egy helynyi. A legkevesebb adatot a mind a képzés módjában, mind a képzés helyében eltérő msh-kat tartalmazó alcsoportban találjuk.

A metatézist a 22 adatból csak 4-ben idézi elő a gazdaságosság, 18 adatban a fő ok más (etimológia, idegen eredet, népetimológia, szóferdítés), amely azonban a gazdaságosság elvének nem mond ellent.

2.2.2. A metatézises forma második msh-ja változik: A — B/B — A_{index}

Az idetartozó adatok között — éppúgy, mint az előző csoportban — vannak, amelyekben korrelatív jegy módosul: A — B/B — A α . Vannak, amelyekben a képzés módja vagy helye: A — B/B — A β vagy A — B/B — A γ . Vannak, amelyekben a képzés helye és módja is más: A — B/B — A δ . S végül: amelyekben a képzés helyének megváltozása korrelatív jegy módosulásával párosul: A — B/B — A $\alpha\gamma$. Tehát:

2.2.2.1. A — B/B — A α : kny. zárh₁[röv] — zárh₂/nyj. zárh₂ — zárh₁[hosz]: *k - p/p - kk: köpödösek/pökködösek.* — kny. zárh₁[ztlen] — zárh₂/nyj. zárh₂ — zárh₁[zöng]: *k - b/b - g: kabóca/bagóca* — kny. résh₁[ztlen] — résh₂/nyj. résh₂ —

rész₁[zöng]: *s-h/h-zs: suhog/huzsag.* — kny. lat_[hosz]—pergő/nyj. pergő—lat_[röv]: *ll-r/r-l: kelleráj/kereláj.*

4 adatban 4-féle szembenállás.

2.2.2.2. A—B/B—A_β: kny. zárh₁—zárh₂/nyj. zárh₂—rész: *k-p/p-h: kupujkó/puhujkó.* — kny. rész—orrh₁/nyj. orrh₁—orrh₂: *j-n/n-ny: hajdina/handinya.* — kny. lat—pergő/nyj. pergő—orrh: *l-r/r-n: felhérc/ferhenc.* — kny. affr—rész₁/nyj. rész₁—rész₂: *c-s/s-sz: colstok/solszok.*

4 adatban 4-féle szembenállás.

2.2.2.3. A—B/B—A_γ: kny. zárh_[lab]—affr/nyj. affr—zárh_[alv]: *p-cs/cs-t: pipacs/pacsat.* — kny. zárh_[lab]—affr/nyj. affr—zárh_[vel]: *p-cs/cs-k: pipacs/pacsok.* — kny. orrh_[alv]—pergő/pergő—orrh_[pal]: *n-r/r-ny: monostor/morostony.*

3 adatban, amelyek közül azonban 1 (*pipacs*) ismétlődik és a 3 szembenállás közül kettőnek is példája.

2.2.2.4. A—B/B—A_δ: kny. orrh₁—orrh₂/nyj. orrh₂—rész: *n-ny/ny-j: nebunya/nyebuja.* — kny. lat—pergő/nyj. pergő—rész: *l-r/r-j: malter/marterej, leltár/leráj, kultúr/krutuj.*

4 adatban 2-féle szembenállás, melyek közül a *l-r/r-j* 3 példában jelenik meg.

2.2.2.5. A—B/B—A_{αγ}: kny. zárh₁[lab],[ztlen]—zárh₂/nyj. zárh₂—zárh₃[zöng],[vel]: *p-k/k-g: hapták/haktág.* — kny. zárh[zöng],[vel]—rész/nyj. rész—zárh₂[ztlen],[alv]: *g-f/f-t: kuglóf/kuflót.*

2 adatban 2-féle szembenállás.

2.2.2.6. A—B/B—A_{αδ}: kny. rész—pergő/nyj. pergő—lat: *z-r/r-l: egzecíroz/egrecéloz.*

1 adatban 1 szembenállás.

A „2.2.2. A—B/B—A_{index}” csoportot összesen 18 adat képviseli, melyek közül 1 (*pipacs*) 2-féle szembenállásnak is példája. A szembenállások száma 16. Közülük csupán 1 olyan akad (*l-r/r-j*), amely több (3) adatban is megjelenik.

Erre a csoportra is érvényes, hogy a legtöbb példát azok az alcsoportok tartalmazzák, amelyekben a nyj. msh csak kis mértékben tér el a kny. szóalakban szereplőtől. A metatézis oka és az alcsoportokba tartozó adatok száma között olyan összefüggést tapasztalunk, hogy minél nagyobb a nyj. szóalak eltérése a kny.-étől, annál ritkábban szerepel a gazdaságosság a metatézist előidéző fő okként, illetőleg annál nehezebb az okot feltárni. A γ és δ indexszel jelölt alcsoportokban leginkább a kny. szóalak idegen volta a nagyobb mértékű minőségi változással együtt járó metatézis kiváltó oka.

2.2.3. A metatézises forma mindkét msh-ja változik: A—B/Bindex—A_{index}

Az idetartozó adatok között vannak, amelyekben valamelyik korrelatív jegy módosul: A—B/B_α—A_α. Van, amelyekben a metatézises forma első msh-ja csak valamelyik korrelatív jegyben tér el, második msh-ja viszont a képzés helyét és módját tekintve is más: A—B/B_α—A_δ. Vannak, amelyekben az első msh a képzés módjában, a második viszont a képzés helyében különbözik: A—B/B_β—A_γ. De vannak olyanok is, amelyekben mindkét msh a képzés helyét tekintve tér el: A—B/B_γ—A_γ. S végül akad, amelyekben az első msh a képzés helye szerint más, a második msh viszont csak valamelyik korrelatív jegyben különbözik: A—B/B_γ—A_α. Tehát:

2.2.3.1. A—B/B_α—A_α: kny. zárh₁[zöng]—zárh₂[ztlen]/nyj. zárh₂[zöng]—zárh₁[ztlen]: *g-p/b-k: tegnap/tebnak; g-t/d-k: göthös/dökhös.* — kny.

zárh₁[röv]—zárh₂[hosz]/nyj. zárh₂[röv]—zárh₁[hosz]: *k—pp/p—kk: köppent/pök-kent.* — kny. affr[röv]—rés[hosz]/nyj. résh[röv]—affr[hosz]: *c—ssz/sz—cc: pro-cesszió/prosseccio (proseció, prosecció, prosenció, profeció, prosekcio).*

4 adatban 4-féle szembenállás.

2.2.3.2. A—B/B_α—A_αδ: kny. lat[hosz]—pergő[röv]/nyj. pergő[hosz]—résh[röv]: kny. *ll—r/rr—j: gallér/garréj.*

1 adatban 1 szembenállás.

2.2.3.3. A—B/B_β—A_γ: kny. zárh[vel]—résh/nyj. affr—zárh[alv]: *k—sz/c—t: rekesz/recet.*

1 adatban 1 szembenállás.

2.2.3.4. A—B/B_γ—A_γ: kny. orrh[lab]—lat[pal]/nyj. lat[alv]—orrh[alv]: *m—ly/l—n: padmaly/padlan.* — kny. orrh[alv]—lat[pal]/nyj. lat[alv]—orrh[pal]: *n—ly/l—ny: naspolya/lasponya.*

2 adatban 2-féle szembenállás.

2.2.3.5. A—B/B_γ—A_α: kny. zárh[zten]—orrh[alv]/nyj. orrh[pal]—zárh[zöng]: *k—n/ny—g: rekenő/renyigő.*

1 adatban 1 szembenállás.

A „2.2.3. A—B/Bindex—Aindex” csoportot összesen 9 adatban 9-féle szembenállás képviseli, tehát valamennyi szembenállásra csupán 1–1 példánk van.

Ebben a csoportban még inkább érvényes az, amit az előző, „A—B/B—Aindex” jelzetű csoportról megállapítottunk, hogy tudniillik minél nagyobb a nyj. szóalakban helyet cserélő msh-k eltérése a kny. szóalakban szereplő kiinduló msh-khoz képest, annál nehezebb az okok felderítése. A megfejtett adatokban az etimológia és a népetimológia mellett az idegen eredet szerepel még előidéző okként. Mindamellet egyetlen olyan adatot nem találtunk, még az ismeretlen okot mutatók között sem, amely ellentmondana a gazdaságosság elvének.

A „2.2. A helyet cserélő beszédhangok minőségileg változnak” elnevezésű kategóriáról összefoglalóan a következő megállapítások tehetők.

A legtöbb adat abba a csoportba tartozik, amelyben a metatézist mutató nyj. forma elsősorban változik, a legkevesebb pedig abba, amelyben a nyj. forma mindkét msh-ja változást mutat a kny. formához képest.

A csoportokon belül az adatok zömét a kny.-hez képest kis eltérést mutató szembenállások adják.

A kategóriához tartozó összes adat megoszlása a következő táblázatban szemlélhető.

Előidéző okok	A metatézis		Az adatok összesen
	gazdaságos	nem gazdaságos	
Etimológia	5	—	5
Idegen eredet	10	—	10
Hangkörnyezet	12	—	12
Népetimológia	3	—	3
Homogén gátlás	2	—	2
Morfológia	1	—	1
Szóferdítés	3	—	3
Ismeretlen	13	—	13
Összesen	49	—	49

Az adatoknak csak a 24%-ában lehet a gazdaságosságot fő okként megjelölni, de figyelemre méltó, hogy nincs olyan adat, amelyet más ok hozott volna létre és ugyanakkor ne volna a gazdaságosságnak megfelelő. Szám szerint az ismeretlen ok van az első helyen. Ez azokra az adatokra jellemző, amelyekben a szembenállás két oldala közötti minőségi különbség nagy.

A „2.1. A helyet cserélő beszédhangok minőségileg nem változnak” elnevezésű kategóriához hasonlóan ebben a kategóriában is elemeztük a helyet cserélő msh-knak a szótagban elfoglalt helyét, valamint a közöttük levő beszédhangok számát. Azt tapasztaltuk, hogy az idetartozó 49 adatról 25-ben szótagnyitó, 13-ban szótagnyitó és szótagzáró, 11-ben pedig szótagzáró helyzetű msh-k között történt a metatézis. A tendencia tehát ugyanaz, mint amelyet a 2.1. kategóriában láttunk.

Mármost a helyet cserélő msh-k közötti hangok száma a következőképpen alakul:

A beszédhangok száma	A metatézisek száma
1	30
2	13
3	4
4	2
	<hr/>
	49

A kéthangnyi távolság ebben a kategóriában is a metatézisnek azokat az eseteit jellemzi, amelyekben az egyik érintett msh a közvetlenül szomszédos msh-val kételemű kapcsolatot alkot. A három- és négyhangnyi távolság pedig azokat a metatéziseket, amelyek a képzésmódban (n, r, ny) vagy a képzés helyében (l, j) eltérő msh-k között jönnek létre.

C) Msh-kapcsolat és egyes msh közötti metatézis

Összesen 8 adatban 8-féle szembenállás valósul meg. Körükben két csoportot kell megkülönböztetnünk. Az elsőbe azok az adatok tartoznak, amelyeknek kny. oldalán sorrendben előbb egy msh-kapcsolat, hátrább pedig valamilyen egyes msh áll, a nyj. oldalon pedig ez megfordul: $AB-C/C-AB$. A másodikba viszont azok, amelyeknek kny. oldalán sorrendben előbb valamilyen egyes msh, hátrább pedig egy msh-kapcsolat áll, a nyj. oldalon pedig fordítva: $A-BC/BC-A$.

Részletezve tehát:

1. $AB-C/C-AB$: kny. orrh + zárh - pergő/nyj. pergő - orrh + zárh : $nt-r/r-nt$: *fenterő/ferentő*. - kny. orrh + zárh - lat/nyj. lat - orrh + zárh : $nd-ll/ll-nd$: *kandalló/kallandó*; $ngy-l/l-ngy$: *pongolya/pelengye*. - kny. résh + zárh - zárh/nyj. zárh - résh + zárh : $st-t/t-st$: *stukatúra/tukastúra*; $sk-t/t-sk$: *skatulya/taskulya*.

5 adatban 5-féle szembenállás.

2. $A-BC/BC-A$: kny. orrh - zárh₁ + zárh₂/nyj. zárh₁ + zárh₂ - orrh : $n-kd[gd][gd]-n$: *anekdota [anekdota]/agdenóta*. - kny. pergő - orrh + zárh/nyj. orrh + zárh - pergő : $r-mb/mb-r$: *dorombol/domborol*. - kny. pergő - pergő + orrh/nyj. pergő + orrh - pergő : $r-rn/rn-r$: *parafernum/pernefórium*.

3 adatban 3-féle szembenállásban.

A msh-kapcsolatnak egyes msh-val való helycseréje mindössze két esetben szolgálja közvetlenül a gazdaságosságot, akkor, amikor a szóeleji msh-kapcsolat a metatézis révén a szó belsejébe kerül, ahol gyakoribbak, megszokottabbak az ilyen kapcsolatok. A többi esetben a helycsere a gazdaságosság szempontjából közömbös, mert nem jön létre a kny.-nél gazdaságosabb megoldás. Ezekben a metatézis elsősorban népetimológiai alakításnak, esetleg az etimon kétféle fejlődésének a következménye. Ez utóbbira példa a *kandalló/kallandó* szembenállás, melynek mindkét oldala az olasz *caldano*-ra megy vissza. A kny. forma az *l-n* helycseréjével alakult, a nyj. változat azonban a *d* elmozdulásával. A *parafernium/pernefórium* szembenállás esetében pedig kétségtelen az idegen szói eredet hatása.

II. Fonológiai komponensek átvetődése

Összesen 20 adatban 15-féle szembenállás található.

1. Egyetlen beszédhang vetődik át

Összesen 13 adatban, 8-féle szembenállásban. Az idetartozó adatok két csoportba kívánkoznak aszerint, hogy a beszédhang elmozdulása a hangsor eleje felől a hangsor vége felé történik-e: $A \rightarrow$. Vagy éppen megfordítva, a hangsor vége felől a hangsor eleje felé irányul: $\leftarrow A$. Részletezve tehát:

1.1. A hangsor vége felé: $A \rightarrow$: (az elmozduló hang)

1.1.1. pergő: kny. *r/nyj.* $\rightarrow r$: *krumpli/kumpri*.

1.1.2. résh: kny. *sz/nyj.* $\rightarrow sz$: *kospítol/kopisztol*; kny. *s/nyj.* $\rightarrow s$: *skorpió/korspió*, *skatulya/kastulya*, *laufsrittját* (acc.)/*lafristját*; kny. *j/nyj.* $\rightarrow j$: *csajvadék/csabajdék*.

1.1.3. lat: *l/nyj.* $\rightarrow l$: *klumpa/kumpla*.

1.2. A hangsor eleje felé: $\leftarrow A$: (az elmozduló hang)

1.2.1. orrh: kny. *n/nyj.* $\leftarrow n$: *koccint/koncít*.

1.2.2. pergő: kny. *r/nyj.* $\leftarrow r$: *kasztrol/krasztol*, *kompressz/krompressz*, *konskríbál/kruskibál*, *izromba/rizomba*.

1.2.3. lat: kny. *l/nyj.* $\leftarrow l$: *sápótlí/sáplóti*.

A hangsor vége felé való msh-elmozdulást leggyakrabban, 5 adatban *r é s h a n g g a l*, közelebből az *s* (3), az *sz* (1) és *j* (1) hanggal kapcsolatban tapasztaljuk. A hangsor eleje felé viszont leggyakrabban a *p e r g ő* elmozdulását figyelhetjük meg: 4 példában. Ez megfelel annak a köznyelvben érvényesülő hangsorépitési szabályszerűségnek, hogy a szóeleji msh-kapcsolatok második eleme a leggyakrabban pergő. Ebben a csoportban egy példánk sincs viszont valamilyen *z á r h a n g* elmozdulására.

Az 1.1. csoportban kivétel nélkül a hangsor kívánalmainak megfelelően jöttek létre a nyj. alakok, szolgálva a gazdaságossági elvet; szóeleji vagy szóbelseji két- és háromelemű msh-kapcsolatok szerveződnek át úgy, hogy a kialakult hangsormintában a szomszédos elemek képzőmozzanatai és észlelési sajátosságai optimálisan rendeződnek el. Annak, hogy a hangsor eleje vagy a vége felé történik az elmozdulás, semmi jelentősége nincs.

Az 1.2. csoportban lényegében mindegyik nyj. adat a hangsor kívánalmai szerint jött létre. Olyan kny. két- vagy háromelemű kapcsolatok átszervezéséről van szó, amelyek nem gyakoriak és kevésbé gazdaságosak, mint az elmoz-

dulás eredményeként kialakult elrendeződés. Még a *koccint/koncít* szembenállásban is ki lehet mutatni a gazdaságosságot abban, hogy a szó végén a két-elemű msh-kapcsolódás kevésbé szokásos, mint a szó belsejében.

2. Két vagy több beszédhang vetődik át

Összesen 7 adatban, 7-féle szembenállásban. Az idetartozó adatokat meg kell különböztetnünk aszerint, hogy bennük két vagy három msh mozdul-e el. Az utóbbi csoportba tartozókat pedig még aszerint is, hogy az elmozduló msh-k minőségileg változnak-e vagy nem. Részletezve tehát:

2.1. Két msh vetődik át: pergő-zárh \pm zárh-pergő: kny. r-k \pm nyj. k-r: *varacsok/vakarcsos*.

1 adatban, 1 szembenállásban.

2.2. Három msh vetődik át:

2.2.1. Az elmozduló msh-k minőségileg nem változnak: A-B-C/B-C-A

2.2.1.1. kny. zárh₁-zárh₂-résh/nyj. zárh₂-résh-zárh₁: k-g-f/g-f-k: *kuglóf/guflók*. - kny. pergő-lat-zárh/nyj. lat-zárh-pergő: r-l-b/l-b-r: *karalábé/kalabáré*. - kny. pergő-lat-orrrh/nyj. lat-orrrh-pergő: r-l-n/l-n-r: *krinolin/klínonír*.

2.2.2. Az elmozduló msh-k valamelyike minőségileg változik

A változás történhet a képzés módjában, helyében, esetleg mindkettőben. Tehát:

2.2.2.1. A-B-C/B-C-A β : kny. lat-pergő-orrrh/nyj. pergő-orrrh-pergő: l-r-n/r-n-r: *glicerines/gricenéros*.

2.2.2.2. A-B-C/C-A-B γ : kny. affr-orrrh[alv]-résh/nyj. résh-affr-orrrh[lab]: cs-n-v/v-cs-m: *elcsenevedik/elvecsemedik*.

2.2.2.3. A-B-C/Cs-A-B: kny. affr-orrrh-résh/nyj. orrrh-affr-orrrh: cs-n-v/m-cs-n: *csenevészedik/mecsenevészedik*.

Két vagy több beszédhang elmozdulása esetén minden szembenállásra csak egy adatunk van. De ha a 7 adatban előforduló 7 szembenállást együtt nézzük, a pergőnek és a laterálisnak, s talán még az orrhangoknak a viszonylagos gyakorisága okvetlenül feltűnik.

A 2. csoport tagjait zömmel az igen hasonló mgh-s környezetbe ékelődő hasonló msh-k képzésekor fellépő homogén gátlás³ idézte elő. A gazdaságosság ebben a csoportban tulajdonképpen közömbös. Egyetlen példa jött létre a gazdaságosságnak mint fő oknak a kívánalmi alapján, a *kuglóf/guflók* szembenállás, amelynek nyj. oldalán az *fl* kapcsolat az eltérő képzőszervek miatt rövidebb idő alatt képezhető, mint a kny. alakban levő *gl* kapcsolat, amelynek alkotóelemei azonos képzőszervhez és eltérő képzéshelyhez kötődnek, tehát csak egymás után képezhetők. Emellett a hangsor végén egy zöngétlen msh megfelelőbb a fiziológiailag bekövetkező zöngétlenedés miatt.

Összefoglalva tehát: dolgozatunkban olyan nyj. szóalakokat elemeztünk, amelyekben kny. megfelelőjükhez képest metatézis mutatható ki. Metatézisen - a hagyománytól némiképpen eltérve - azt értjük, hogy valamely hangsorban különböző terjedelmű fonológiai komponensek helyet cserélnek egymással, illetőleg elmozdulnak a helyükről. Anyagunkban hangtulajdonságok,

³ A homogén gátlás fogalmára és eredetére, valamint a metatézisben játszott szerepére vö. Vértés Ö. András, Asszociációs hangváltcázások lélektani magyarázatához. Pais Emlékkönyv 1956. 3-7.

beszédhangok és hangkapcsolatok helycseréire, illetőleg elmozdulásaira vannak példák.

Az elemzés során felállítottuk a metatézis tipológiáját, majd részletesen vizsgáltuk a helycserék és elmozdulások típusait a gyakoriság, az érintett fonológiai komponensek természete, a szóalakban elfoglalt helyzetük, egymástól való távolságuk, a hangkörnyezetnek a metatézisek alakulásában játszott szerepe, valamint az előidéző okok szempontjából.

Az elemzés főbb megállapításai a következők:

1. A nem szomszédos msh-k közötti metatézisek számszerűségükben messze felülmúlják az összes többi kategóriához tartozó típusokat. Míg az előbbi kategória 232 adatot számlál, az utóbbiakhoz csak 114 adat tartozik. Legritkábban (8 adatban) msh-kapcsolat cserél helyet egyes msh-val.

2. A metatézis együtt járhat az érintett komponensek minőségbeli változásával is.

3. Egyetlen morfémán belül hajlamosabbak a beszédhangok az egymással való helycserére vagy elmozdulásra, mint két vagy több morféma között.

4. Minél közelebb vannak egymáshoz a fonológiai komponensek a hangsorban, annál valószínűbb közöttük a metatézis. A legtöbb adatban szomszédos szótagok szótagnyitó msh-i cserélnek helyet.

5. Egyes fonémák gyakrabban vesznek részt metatézisben, mint mások. A leggyakoribb típusokban olyan msh-k cserélnek helyet egymással, amelyek között szoros artikulációs—akusztikai—percepciós viszony mutatható ki: csupán egyetlen megkülönböztető jegyben térnek el egymástól.

6. Az adatok 78%-ában a metatézisben érintett komponensek hangkörnyezete azonos vagy hasonló.

7. Az a tény, hogy bizonyos metatézisek fordított sorrendű megoldásai is előfordulnak anyagunkban (pl. $p-k/k-p$ mellett $k-p/p-k$ is), arra enged következtetni, hogy a hangkörnyezetnek nagyobb szerepe lehet a metatézisek elindításában, mint maguknak az érintett komponenseknek.

8. A minőségi változással együttjáró metatézisek esetében a minőségi különbség mértéke és az előfordulási gyakoriság között fordított arányosság tapasztalható. Minél nagyobb a nyj. oldal eltérése a kny. oldalhoz képest, annál kevesebb a típusok és az ezeken belüli előfordulások száma.

9. A fonológiai komponensek helycseréi és elmozdulásai tulajdonképpen a nyj. hangsor fonotaktikai felépítését módosítják, többnyire az artikulációs és a percepciós gazdaságosság kívánalmainak megfelelően. Ebből következően a metatézisek fő motiváló tényezője a közelebbi és a távolabbi hangkörnyezettel szemben fennálló fiziológiai összeférhetetlenség. A közelebbi környezet a szomszédos, a távolabbi a nem szomszédos metatézisek előidézésében játszik szerepet. De még azok az adatok is, amelyeket nem az említett ok idézett elő, 80%-ban megfelelnek a gazdaságosság elvének. A minőségi változást mutató metatézisekben ezzel szemben nem előírás a gazdaságosság elv. Sőt: minél nagyobb a nyj. oldal eltérése a kny.-hez képest, annál valószínűbb, hogy a fő ok nem a gazdaságosság, hanem egyéb, leginkább az idegen eredet és a népetimológia. És ezek az okok nem ritkán a gazdaságosság ellen hatnak.

Függelék. A fentebb elemzett anyagban való könnyebb eligazodás kedvéért a következőkben taxatív, szoros betűrendben felsorolva, az NyK

kötetszámára és lapszámra való utalással adjuk meg a metatézist mutató szembenállásokat, valamint azokat a morféákat, amelyekben ezek megjelennek.

A szembenállások felsorolásában elsősorban a kny., tehát a bal oldal betűrendjét érvényesítjük; a nyj., vagyis a jobb oldal betűrendjét csak másodsorban, ennek alárendelve vesszük figyelembe. A zárójelben megadott példa az apperpció megkönnyítését célozza.

Tehát: $\emptyset-v/v-g$ (ivik/vígik): 87: 89; $\emptyset-v/v-j$ (ivik/víjik): 87: 89; $áj/já$ (kombájn/kobján): 86: 59; ar/ra (kvartyog/kvatyog): 86: 59; $b-cs/c-b$ (kibicsaklik/kicibalik): 87: 95; $b-d/d-b$ (bödön/döbön): 87: 89; $b-g/g-b$ (bögre/göbre): 86: 50, 87: 89, 92; $b-l/l-b$ (kabala/kalaba): 87: 90, 93; $b-ly/ly-b$ (gabalyít/galyabít): 87: 90; br/rb (zsébréses/zsérbélyes): 86: 56; $b-t/p-d$ (sublót/suplód): 86: 50, 55; bzs/sp (habzsol/haspol): 50, 60; $bb-t/t-bb$ (továbat/továtabb): 87: 89; ck/kc (lapocka/lapokca): 86: 52, 57; $c-l/l-c$ (kecele/köcöle): 87: 92; $c-p/p-c$ (cempel/pencel): 87: 92; $c-s/s-cs$ (colstok/solszok): 87: 96; $c-ssz/sz-cc$ (processzió/prossecció): 87: 97; $c-t/t-c$ (ecetes/eteces): 87: 92, 93; $cs-ff-cs$ (csefert/facsart): 87: 92; csk/kcs (szöcske/szökcse): 86: 49, 57; $cs-k/k-cs$ (csekély/kecsély): 87: 92; $cs-n/b-cs$ (csenevész/becsevész): 87: 95; $cs-n/m-cs$ (csenevész/mecsevész): 87: 95; $cs-n-v/m-cs-n$ (csenevészedik/mecsenészedik): 87: 100; $cs-n-v/v-cs-m$ (elcsenevedik/elvecsemedik): 87: 100; $cs-p/p-cs$ (csipke/picske): 87: 92, 93; $cs-t/d-cs$ (palacsinta/paladincsa): 86: 87: 95; $cs-t/t-cs$ (csutak/tucsak): 87: 92, 93; $d-g/gy-d$ (pedig/pegyid): 87: 95; $d-k/t-g$ (dranka/tranga): 86: 55; dn/nd (lednek/lendek): 86: 56; $d-p/p-d$ (térdepel/térdepül): 86: 50, 87: 89; $d-r/r-d$ (keldárba/kekrádba): 87: 90; dz/zd (bodza/bozda): 86: 57; $f-cs/cs-f$ (facsar/csafar): 87: 91; $f-sz/sz-f$ (filokszéra/szilokféra): 87: 91; fty/tyf (karaftye/karatfa): 86: 60; $ff-l/f-ll$ (kikuffelkroz/kikufellkroz): 86: 55; $g-b/b-g$ (gubó/bugó): 87: 89, 93; $g-d/d-g$ (hedegű/hedegű): 87: 89; $g-ff-f-t$ (kuglóf/kufiót): 87: 96; $g-f/r-g$ (kuglófsütő/kurlógsütő): 87: 95; $g-ny/gy-g$ (briginyó/brigyigó): 87: 95; $g-p/b-k$ (tegnap/tebnak): 87: 96; $g-r/r-g$ (gőrény/rögény): 87: 90; $g-ss/gg-s$ (agosság/aggoság): 86: 55; $g-t/d-k$ (gőthős/dőkhős): 87: 96; $gy-d/d-gy$ (ügyvéd/üdvég): 87: 89; $gy-g/g-gy$ (gyügel/gügye): 87: 89; $gy-l/l-gy$ (egyeledik/elegyedik): 87: 90; $gy-n/g-ny$ (egyenes/egenyés): 86: 56; $gny/nygy$ (köleshegynyi/köleshennyi): 85: 56; $gy-r/r-gy$ (bőgyörő/börögő): 87: 90; hl/llh (megdölik/megdölködik): 86: 57; $h-r/r-h$ (teher/tereh): 87: 91; $h-s/s-h$ (hasámg/suhámg): 87: 91; $h-z/z-h$ (hazamegy/zahamegy): 87: 91; im/mi (karimzál/karmizál): 86: 59; ir/re (irányozni/reányozni): 86: 59; ir/ri (birsalma/brisaalma): 86: 59; $j/$ → j (csajvadék/csavajdék): 87: 99; jb/bl (lajbi/lábl): 86: 60; jb/br (lajbi/lábr): 86: 50, 60; $j-l/l-j$ (jelent/lejent): 87: 91, 92; $j-n/n-ny$ (hajdina/handinya): 87: 96; $j-r/r-j$ (majoránna/maróánna): 87: 91; $k-b/b-g$ (kabóca/bagóca): 87: 95; $k-c/c-k$ (farkinca/farcinka): 87: 90, 92; kcs/csk (gyerekcse/gyerecske): 86: 57; $k-cs/cs-k$ (kocsány/csokány): 87: 90, 92; $k-g-f/g-f-k$ (kuglóf/guflók): 86: 50, 87: 100; kjl/lk (fonákja/fonálka): 86: 60; $k-n/ny-g$ (rekenő/renyigő): 87: 97; $k-p/p-h$ (kupujszó/puhujzó): 87: 96; $k-p/p-k$ (köp-pök) (86: 54, 87: 89, 93, 101); $k-p/p-kk$ (köpődések/pökködések): 87: 95; $k-pp/p-kk$ (köppent/pökkent): 87: 97; ksz/sg (kukcsoljon/kuzsgójon): 86: 60; $k-sz/c-t$ (rekesz/recet): 87: 97; ksz/szk (suviszk/suvisz): 86: 57; $k-t/b-k$ (kataszter/bakaszter): 87: 95; $k-t/t-k$ (kátrány/tákrány): 87: 89, 92; ky/tyk (liktyát [= lyukját]/litykát): 86: 56, 57; $k-tty/kk-ty$ (sikattyú/sikkattyú): 86: 55; $kk-s/k-ss$ (akkurátusan/akurátosan): 86: 55; $l/$ → l (klumpa/

kumpla): 87: 99; *l* ← *l* (*sápótlí/sáplóti*): 87: 99; *ld/dl* (*megoldul/megódlul*): 86: 57; *l-d/r-l* (*lódíng/róling*): 87: 95; *l-g/g-l* (*intelligencia [inteligencia]/inteligencia*): 87: 91, 93; *l-gy/gy-l* (*elegyedik/egyedek*): 87: 91, 92; *l-gy/ggy-l* (*összeegy/összeeggyel*): 87: 94; *l-j/j-∅* (*halháj/hajhé*): 87: 89; *l-j/j-l* (*tolvaj/tojval*): 87: 92; *lk/kl* (*ülkő/üklő*): 86: 57; *lm/ml* (*elmejemle*): 86: 57; *l-m/m-l* (*aluminium/anuméliom*): 87: 91, 93; *l-n/n-l* (*csalán/csanál*): 87: 91, 92; *l-n/ny-l* (*dílinó/dínyiló*): 87: 95; *l-nn/ll-n* (*szalonna/szallána*): 86: 55; *l-p/p-l* (*lapály[lapáj]/paláj*): 87: 91; *l-r/r-∅* (*kolompér/korompé*): 87: 89; *l-r/r-j* (*malter/martej*): 87: 96; *l-r/r-l* (*kolera/korela*): 87: 91, 92; *l-r/r-n* (*felhérc/ferhenc*): 87: 96; *l-r-n/r-n-r* (*glicerines/gricenéros*): 87: 100; *l-t/r-l* (*gulászta/gurászta*): 87: 95; *l-v/v-l* (*eleven/evelen*): 87: 92, 93; *ll-b/l-b* (*meztélláb/meztélláb*): 86: 55; *ll-r/r-l* (*kelleráj/kereláj*): 87: 96; *ll-r/r-j* (*gallér/garréj*): 87: 97; *lyp/pl* (*selypén/seplén*): 86: 60; *m-h/h-m* (*moha/huma*): 87: 90, 92; *m-k/k-m* (*mocskol/kosmol*): 87: 90; *ml/jm* (*sámlíkarika/sájmíkarika*): 86: 60; *m-l/l-m* (*emelet/elemet*): 87: 90, 02; *ml/lym* (*zsemle/zselyme*): 86: 50; *m-ly/l-n* (*padmaly/padlan*): 87: 97; *mly[mj]/lym[jm]* (*semjék[semjék]/selymék[sejmék]*): 86: 57; *m-r/r-m* (*marad/ramad*): 87: 90, 92; *mzs/zsm* (*összekarimzsol/összekarizsmol*): 86: 57; *n* ← *n* (*koccint/koncít*): 87: 99; *nd-ll/ll-nd* (*kandalló/kallandó*): 87: 98; *ngy-l/l-ngy* (*pongyola/pelengye*): 87: 98; *n-kd[gd]/gd-n* (*anekdota [anegdota]/agdenóta*): 87: 98; *n-ll-n* (*kanál/kalán*): 87: 90, 92; *n-ly/l-ny* (*naspolya/lasponya*): 87: 97; *n-m/m-n* (*németes/ménetes*): 87: 90, 93; *n-ny/ny-j* (*nebunya*)/*nyebuja*): 87: 96; *n-ny/ny-n* (*nőstény/nyöstén*): 87: 90, 92; *n-r/r-n* (*nazarénus/razanétus*): 87: 90, 92; *n-r/r-ny* (*monostor/morostony*): 87: 96; 2; *r* → *r* (*gantár/gadnár*): 86: 60; *nt-r/r-nt* (*fenterő/ferentő*): 87: 98, 96; *n-v/v-n* (*renoválni/revonálni*): 87: 90; *ny-g/g-ny* (*vernyeges/vergenyes*): 87: 90; *nyh/hn* (*dunya/duhna*): 86: 60; *ny-r/r-ny* (*kanyaró/karanyó*): 87: 90; *ny-tt/nyy-t* (*hanyatt/hannyit*): 86: 55; *or/ro* (*bors/bros*): 86: 59; *p-cc/c-p* (*pöccent/cöpint*): 87: 94; *p-cs/cs-k* (*pípacs/pacsok*): 87: 96; *p-cs/cs-t* (*pípacs/pacsat*): 87: 96; *p-dz/c-p* (*pedzi/cöpi*): 87: 94; *p-k/k-g* (*hapták/haktág*): 87: 96; *p-k/k-p* (*pökhendi/köphendi*): 86: 54, 81; 89, 93, 101; *ps/sp* (*kápsál/káspál*): 86: 53, 57; *p-t/t-p* (*pótol/tópol*): 87: 89, 92; *r* → *r* (*krumpli/kumpri*): 87: 99; *r* ← *r* (*kasztrol/krasztol*): 87: 99; *ra/ar* (*krasnyog/karsnyog*): 86: 58; *rb/br* (*árboc/ábroc*): 86: 57; *rg/gr* (*pergamen/pagramin*): 86: 57; *r-g/g-r* (*röggör*): 87: 90; *rgy/dr* (*szergyiafa/szedriafa*): 86: 60; *ri/ír* (*kriminális/kirminális*): 86: 58; *rj/jr* (*varjátor [= variátor]/vajrátor*): 86: 57; *r-j/j-r* (*furulya [furuja]/fujura*): 87: 91; *r-k ⇌ k-r* (*varacskos/vakarcos*): 87: 87: 100; *r-l/d-r* (*parola/padura*): 87: 95; *r-l/l-r* (*karaláb/kalaráb*): 87: 91, 92; *r-l-b/l-b-r* (*karalábé/kalabaré*): 87: 100; *r-l-n/l-n-r* (*krinolin/klínónir*): 87: 100; *r-ly/l-r* (*király/kilár*): 87: 95; *r-mb/mb-r* (*dorombol/domborol*): 86: 50, 87: 98; *r-n/n-r* (*korona/konora*): 87: 90, 92; *r-ny/n-r* (*csörcsöny/csöncsör*): 87: 95; *r-ny/ny-r* (*parányi/panyári*): 87: 90; *r-rn/rn-r* (*parafernum/pernefórium*): 87: 98; *rsz/szr* (*erszény/eszrény*): 86: 57; *rt/tr* (*cirtos/citros*): 86: 57; *ru/ur* (*sprudlízó/spurdlízó*): 86: 58; *s* → *s* (*skorpió/korspió*): 86: 50, 87: 99; *sá/ás* (*sápítózik/áspítózik*): 86: 59; *se/es* (*selejtes/eslejtes*): 86: 59; *s-h/h-zs* (*suhog/huzsag*): 87: 96; *sk/ks* (*laska/laksa*): 86: 57; *sk-t/t-sk* (*skatulya/taskulya*): 87: 98; *sn/ncs* (*masni/máncsi*): 86: 60; *sp/ps* (*tesped/tepsed*): 86: 57; *s-p/p-s* (*sapka/paska*): 87: 91; *s-r/r-s* (*kasornya/korosnya*): 87: 91; *st-t/t-st* (*stukatúra/tukastúra*): 87: 98; *sz/* → *sz* (*koszpítol/kopisztol*): 87: 99; *szk/kc* (*reszkíroz/rekctroz*): 86: 60; *szk/ksz* (*maszk/*

maksz): 86: 57; *ssz*—*d*/*sz*—*dd* (*bosszankolódik*/*boszankolóddik*): 86: 55; *t*—*c*/*c*—*t* (*tucat*/*cutat*): 87: 90, 92; *t*—*cs*/*cs*—*t* (*tücsök*/*csütök*): 87: 90, 92; *t*—*d*/*d*—*t* (*katedra*/*kadetra*): 87: 89; *t*—*ff*/*f*—*t* (*katufrék*/*kafutrék*): 87: 90; *t*—*g*/*g*—*t* (*máztigál*/*máztigítál*): 87: 89; *t*—*k*/*k*—*t* (*toklász*/*kotlász*): 87: 89; *t*—*ll*/*tt*—*l* (*atilla*/*attila*): 86: 55; *t*—*ly*/*l*—*t* (*muskotály*/*muskolat*): 87: 95; *t*—*ny*/*ty*—*n* (*csetnye*/*csetyina*): 86: 56; *tr*/*rt* (*fetreg*/*ferteng*): 86: 56; *t*—*sz*/*c*—*t* (*retesz*/*recet*): 87: 95; *t*—*sz*/*sz*—*t* (*motoszkál*/*moszotkál*): 87: 90, 93; *ty*/*fty* (*kotyfol*/*koftyol*): 86: 57; *ty*—*k*/*k*—*ty* (*tyibrik*/*kibrity*): 87: 89; *v*—*c*/*c*—*v* (*vicinális*/*civinális*): 87: 91; *v*—*d*/*d*—*v* (*vidéki*/*divéki*): 87: 91; *v*—*ff*/*f*—*v* (*vőfély*/*fővély*): 87: 91; *v*—*h*/*h*—*v* (*vihadaros*/*hivederes*): 87: 91; *v*—*k*/*g*—*v* (*nyervákol*/*nyergávú*): 87: 94; *v*—*ll*/*l*—*l* (*kívül*/*kilől*): 87: 89; *v*—*ll*/*ly* [*j*]—*v* (*gavallér*/*galyavér* [*gajavér*]): 87: 95; *v*—*ll*/*vv*—*l* (*avalló*/*avvaló*): 86: 55; *v*—*m*/*m*—*v* (*vakmerő*/*makverő*): 87: 91; *v*—*r*/*r*—*v* (*rekvirál*/*rekrivál*): 87: 91; *v*—*z*/*z*—*v* (*vegzál*/*zegvál*): 87: 91, 92; *za*/*iz* (*zamat*/*izmat*): 86: 59; *zd*/*dz* (*zsványozdi*/*zsványodzi*): 86: 57; *z*—*g*/*g*—*z* (*rozoga*/*rogoza*): 87: 91; *z*—*gy*/*gy*—*z* (*özvegy*/*ögyvez*): 87: 91; *z*—*r*/*r*—*l* (*egrecíroz*/*egrecéloz*): 87: 96; *zs*—*g*/*g*—*zs* (*zsugori*/*gizsori*): 87: 91, 92; *zs*—*ll*/*l*—*zs* (*mazsola*/*malozsa*): 87: 91.

A m o r f é m á k felsorolásában egészen röviden utalunk azokra a valódi tájszóknak a jelentésére, amelyek a magyar anyanyelvű olvasó számára is teljességgel érthetetlenek. A fentiekben előforduló morféma-k tehát a következők: *agosság* 'csecsemőbetegség' 86: 55; *agronómus* 86: 49, 87: 90; *akkurátusan* 86: 55; *áloir* 'kutyatej (Euphorbia)' 87: 89; *álvánka* 'kukoricalepény' 87: 92; *aluminium* 87: 91; *anekdota* 87: 98; *árboc* 86: 57; *árgyulános* 'lassú román tánc' 87: 91; *atilla* 'rakoncátlan' 86: 55; *atracél* 'növényfajta' 87: 91; *avalló* 'azt mondó' 86: 55; *birsalma* 86: 59; *bodza* 86: 57; *boglya* 87: 89; *bondor* 87: 90; *bors* 86: 59; *bosszankolódik* 86: 55; *bődön* 87: 89; *bögre* 86: 50, 52, 87: 89; *bögyörő* 87: 90; *briginyó* 'köpülőfa' 87: 95; *buga* 87: 89; *cempe* 'kelengyekísérő asszony v. leány' 87: 92; *ceremónia* 87: 90; *cethal* 87: 92; *cirtos* 'tarkacsikos' 86: 57; *colstok* 87: 96; *csajvalék* 'ivadék, gyermek' 87: 99; *csaknem* 87: 92; *csalán* 87: 91; *csefert* 'karéj, szelet' 87: 92; *csekély* 87: 92; *csenevész* 87: 95; *csenevészedik* 87: 100; *csepereg* 87: 92; *cserepcsik* 'rúd, csipeszféle stb.' 87: 95; *csetenye* 'levágott fenyőgally' 86: 56; *csiperke* 87: 92; *csipke* 87: 92; *csokoládé* 87: 92; *csömör* 87: 90; *csőröcsöny* 'csont- v. kődarab mint játék eszköze' 87: 95; *csutak* 87: 92; *csutka* 87: 92; *csutkó* 87: 92; *csúrdöngölő* 87: 90; *dilinó* 87: 95; *dorombol* 86: 50, 87: 98; *dranka* 'hordozható juhkarám' 86: 55; *dunyha* 86: 60; *ecetes* 87: 92; *egrecíroz* 87: 96; *egyeledik* 'érik, fejlődik' 87: 90; *egyenes* 86: 56; *elcsenevedik* 87: 100; *elegyedik* 87: 91; *eleven* 87: 92; *elme* 86: 57; *elsilimál* 'ravaszul intéz el vmit' 87: 91; *emelet* 87: 90; *ersény* 86: 57; *facsar* 87: 91; *família* 87: 90; *faragcsál* 86: 57; *farkinca* 87: 90; *fekete* 87: 89; *felcser* 87: 91; *felhérc* 87: 96; *fenterő* 'kalácsfajta' 87: 98; *ferhelt* (-t raggal) 'kihallgatás' 87: 91; *ferslóg* 87: 91; *fetreg* 86: 56; *filokszéra* 87: 91; *fonákja* (bszó) 86: 60; *forsdeszka* 'vastag, erős deszka, palló' 86: 59; *főkötő* 87: 89; *funerátor* 87: 90; *furulya* 86: 52, 87: 91; *gabalyt* 87: 90; *gallér* 87: 97; *gantár* 'ászok' 86: 60; *gavallér* 87: 95; *glicerines* 87: 100; *glória* 87: 91; *gomb* 87: 89; *göböz* 87: 89; *görény* 87: 90; *göthös* 87: 96; *gubacs* 87: 89; *gubó* 87: 89; *gulásza* 'fecstej' 87: 95; *gyerekcse* 86: 57; *gyüge* 87: 89; *habzsol* 86: 50, 60; *hágcsó* 86: 57; *hajdina* 87: 96; *halháj* 'összehordott kévesor' 87: 89; *hanyatt* 86: 55; *hapták* 87: 96; *hatamegy* 87: 91; *hegedű* 87: 89; *husáng* 87: 91; *hülzni* 87: 91; *intelligencia* 87: 91; *irányozni* 86: 59; *irtókapa* 86: 59; *ivik* 87: 89; *izromba* 'izben' 87: 99; *jelent* 87: 91; *kabala* 'kanca' 87: 90; *kabóca* 87: 95; *kakatszég* 'az eke része' 87: 89; *kalarózsa* 'tolltartó' 87: 91; *kanál* 87: 90;

kandlis 87: 90; *kandalló* 87: 98, 99; *kanyaró* 87: 90; *kanyarulat* 87: 90; *kaparászat* 87: 89; *kápsál* 'kéreget' 86: 54, 57; *karabélyom* (bszó) 87: 95; *karafnye* 'a szövőszék része' 86: 60; *karaláb* 87: 91; *karalábé* 87: 100; *karizsmál* 'karmol' 86: 59; *kasornya* 87: 91; *kasztrol* 'serpenyő, lábas' 87: 99; *kataszter* 87: 95; *katedra* 87: 89; *kátrány* 87: 89; *katufrék* 'felöltő' 87: 90; *kebel* 87: 90; *kecele* 'ruhadarab' 87: 92; *keldárba* (-na raggal) 'üst, vödör' 87: 90; *kelleráj* 'söntés' 87: 96; *kellner* 87: 91; *kibicsaklik* 87: 95; *kibogoz* 87: 89; *kikuffelíroz* 'csipkéval díszít' 86: 55; *kípáskálódik* 'kikászálódik' 87: 89; *király* 87: 95; *kívül* 87: 89; *klarinéto* 87: 90; *klastrom* 87: 91; *klumpa* 87: 99; *koccint* 87: 99; *kocsány* 87: 90; *kocsonya* 87: 90; *kolera* 87: 91; *kolompér* 87: 89; *kolorádó* 'kolorádóbogár' 87: 91; *kombájn* 86: 59; *kompostor* 'a szövőszék része' 87: 89; *kompresz* 'hidegvizes borogatás' 87: 99; *konkskríbál* 86: 49, 87: 99; *koporsó* 87: 89; *korcsolya* 87: 90; *koreblát* 'fonálgombolyító' 87: 91; *korona* 87: 90; *koszpitól* 87: 99; *kotyfol* 'kotyvaszt' 86: 57; *köleshégynyi* 86: 56; *kölcncösködik* 87: 90; *köp* 87: *köpödések* (tbsz) 87: 95; *köppent* 87: 97; *krasnyog* 'csoszog' 86: 58; *kriminális* 86: 49, 58; *krinolin* 87: 100; *krumpli* 87: 91, 99; *kuglóf* 86: 50, 87: 96, 100; *kuglófsütő* 87: 95; *kuksoljon* (felsz) 86: 60; *kultúr* 87: 96; *kupujkó* 'tojásoskosár' 87: 96; *kutat* 87: 89; *kvartyog* 'brekeg' 86: 59; *lajbi* 86: 50, 60; *lapály* 87: 91; *lapocka* 86: 52, 57; *laska* 86: 57; *laufsrittját* (-t raggal) 87: 99; *lednek* 'bükköny' 86: 56; *leendő* 87: 91; *lettár* 87: 96; *lespedve* 'hízva' 86: 57; *létra* 87: 91; *líktyát* [= lyukját] 86: 56, 57, 87: 90; *lódíng* 'történytartó' 87: 95; *lutri* 87: 91; *madzag* 86: 57; *majoránna* 87: 91; *malogya* 'füzfafajta' 87: 91; *malter* 87: 96; *marad* 87: 90; *masni* 86: 60; *maszk* 86: 57; *máztígál* 87: 89; *mazsola* 87: 91; *mecsek* 'mécés' 87: 92; *megbicsakolja* 87: 92; *megdohlodik* 'megdohosodik' 86: 57; *megoldul* 'kioldódik' 86: 57; *megszégyenít* 86: 56; *meztélláb* 86: 55; *mocskol* 87: 90; *moha* 87: 90; *molinó* 'gyolcsszerű anyag' 87: 91; *monostor* 87: 96; *morzsa* 87: 90; *motollára* (-ra raggal) 86: 55; *motoszkál* 87: 90; *muskotály* 87: 95; *nagymohón* 87: 90; *naspolya* 87: 97; *nazarenus* 87: 90; *nebunya* 'bolond, gyámoltalan' 87: 96; *néhány* 87: 90; *németes* 87: 90; *nőstény* 87: 90; *numerám* (bszó) 'számjegy' 87: 90; *nyerákol* 'nyávog' 87: 94; *obsit* 86: 53, 57; *összeleegy* 87: 95; *összekarmizsol* 'összekarmol' 86: 57; *ösztoke* 87: 89; *özvegy* 87: 90; *padmaly* 'vízmosta partüreg' 87: 97; *pakcsa* 'csmag' 86: 57; *palacsinta* 87: 95; *pantalló* 87: 89; *parafernum* 'kelengye' 87: 98, 99; *parányi* 87: 90; *parola* 87: 95; *páskum* 'legelő' 86: 57; *patécs* 'börkiütés' 87: 90; *patics* 'vesszőből font, sárral betapasztott fal' 87: 90; *patkány* 86: 56; *pedjg* 87: 95; *pedzi* 87: 94; *pergamen* 86: 57; *pergel* 'pörkököl' 87: 91; *peronoszpóra* 87: 90; *petrezselyem* 86: 56; *petróleum* 87: 91; *őipacs* 87: 96; *politúrozott* 87: 89; *pongyola* 87: 98; *pótol* 87: 89; *potos* 'dohányszárító ágas' 87: 89; *pöccent* 87: 94; *pócsik* 'bögöly' 87: 92; *pökhendi* 87: 89; *processzió* 87: 97; *proletár* 87: 91; *rabsic* 'orvvadász' 86: 57; *rágszál* 86: 57; *rekenő* 'mezei sóska szára, szőlőhajtás vége' 87: 97; *rekesz* 87: 97; *reklamáció* 87: 91; *rékli* 87: 91; *rekvirál* 87: 91; *renoválni* 87: 90; *reszkíroz* 86: 60; *retesz* 86: 50, 51, 87: 95; *reteszél* 86: 50, 87: 90; *reverzális* 87: 91; *revolver* 87: 91; *ribizli* 87: 91; *rigli* 87: 91; *rigolozott* 'szőlőültetéshez előkészített (talaj)' 87: 91; *ringli* 87: 91; *ringlőtszilva* 87: 91; *ródlí* 87: 91; *rólam* 87: 91; *roletta* 87: 91; *roló* 87: 91; *rossznyavalya* 'epilepszia' 87: 90; *rozoga* 87: 91; *rög* 87: 90; *salabakter* 87: 91; *sámlíkarika* 'a székértengely része' 86: 60; *sáptozik* 86: 59; *sapka* 87: 91; *sápótlí* 'diszféle' 87: 99; *saroglya* 87: 91; *selejtes* 86: 59; *selypén* 'selypen' 86: 60; *semlyék* 'mocsár' 86: 57; *sikattyí* 'különféle eszközök csiga- v. csuklószerű része' 86: 55; *skatulya* 87: 98, 99; *skorpió* 85: 50, 87: 99; *sörélesztő* 87: 91; *sprudlízó* 'habarófa' 86: 58; *stukatúra* 87: 98; *sublót* 86: 50, 55; *suhog* 87: 96; *surbankó* 'fiatal legény' 86: 57; *suvíksz*

86: 57; *szalonna* 86: 55; *szergyiafa* 'dohányszárító rúd' 86: 60; *szöcske* 86: 49, 57; *tarisznya* 87: 90; *tegnap* 87: 96; *teher* 86: 49, 87: 91; *tenyér* 87: 90; *térdepel* 86: 50, 87: 89; *tesped* 86: 57; *tetszhalott* 87: 90; *tirol* 'kendőféle' 87: 91; *toklász* 87: 89; *tolvaj* 87: 92; *továbbat* 86: 50, 87: 89; *tucat* 87: 90; *tücsök* 87: 90; *tyibrik* 'gyufa' 87: 89; *ügyvéd* 87: 89; *ülkő* 86: 57; *vakmerő* 87: 91; *vakondok* 86: 55; *varacsko* 'varangyos' 87: 100; *varjátor* [= variátor] 86: 57; *vegzál* 87: 91; *veléznek* 'fonál-maradék a szövőszéken' 87: 91; *vernyeges* 'vörhenyes' 87: 90; *viaszk* 86: 57; *vicinális* 87: 91; *vidéki* 87: 91; *vihadaros* 87: 91; *vikszolni* 86: 57; *viola* 87: 91; *vőfély* 87: 91; *zamat* 86: 59; *zsarátnok* 87: 90; *zsébréses* 'pattanásos' 86: 56; *zsemle* 86: 50, 60; *zsványozdi* 86: 57; *zsugori* 87: 91.

KASSAI ILONA — B. LŐRINCZY ÉVA

A Contribution to the Typology and Interpretation of Metatheses in Hungarian Dialects

by ILONA KASSAI—ÉVA B. LŐRINCZY

This article gives an account of the analysis of about 400 dialectal word forms including various distinct types of metatheses as opposed to their counterparts in standard language. Metathesis here is meant to be a speech phenomenon in which adjacent and non-adjacent phonological components of different size, belonging to the same sequence of phonemes, are reversed or moved up to another position within word form boundaries. In our sample segmental features (voice and length), single segments (vowels and consonants) and consonant clusters are concerned with metathesis.

On the basis of purely formal criteria first we have established a typology of the metatheses occurring in our material (see p. NyK 86: 53. Then we give a detailed description and analysis of the various types according to their relative frequency of occurrence, the phonetic and phonemic nature of the components involved, their position within the word boundaries, their distance measured as the number of intervening segments, the role of the environment and, the possible triggering factors. As to the latter, a list of the following items had been assumed: etymological background, morphological tendencies, physiological constraints, analogy, foreign origin of the words, false etymological interpretations, interferences caused by phonetic homogeneity and, finally, unknown factors (see tables on pp. NyK 86: 58, 87: 93, 97).

The main results and conclusions of the analysis may be summed up as follows.

1. Metatheses of non-adjacent single consonants far outnumber those of all other categories. While the former counts 232 items, the latter do not exceed a number of 114 items.
2. Metathesis can occur together with qualitative modifications of (either or, more rarely, both of) the components involved.
3. Phonological components are more likely to be exchanged or moved up within the boundaries of one morpheme than those of two or more morphemes.
4. The closer the components are to one another in the sequence, the more likely they are to take one another's position. In most of the cases examined metathesis takes place between syllable opening consonants separated by a single vowel.
5. Certain phonemes are more often involved in metatheses than others. The most frequent metathesis types in our material are those which contain consonants being in close articulatory, acoustic and perceptual relationship, i.e. differing in one distinctive feature only.
6. Phonemic environment of reversed components in 78% of the cases occurs to be identical or similar.
7. The fact that cases of progressive and regressive metatheses in the same segment pairs such as $p-k/k-p$ and $k-p/p-k$, are equally found in the sample, points out that

phonemic environment might play a greater role in inducing metathesis than the components themselves.

8. The qualitative difference of dialectal word forms from standard ones and their frequency of occurrence are inversely proportional, i.e. the greater the difference, the lower the frequency.

9. The primary aim of the metatheses in dialects is to rearrange the phonotactic structure of standard words in such a way that they be as appropriate as possible to the principle of articulatory and perceptual economy. This means that physiological constraints are to be considered as a predominant triggering factor. Even when the triggering factor is something else (etymological background, foreign origin etc.), in 80% of the cases examined metatheses suit to the principle of economy. Only types of metatheses showing strong qualitative modifications seem to contradict the above mentioned principle. The relationship is such that the greater the difference of dialectal word forms from their counterparts in standard language, the more likely trigger is to be searched for in other factors than physiological constraint.

